

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

НАПРЯМИ СТАБІЛІЗАЦІЇ ПРОДОВОЛЬЧИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ

Л.М. Яцун, д-р екон. наук, проф. (ДБТУ, Харків)

Продовольчі системи України є важливим джерелом створення вартості. Великі площі чорноземів і сприятливий ландшафт країни значною мірою впливають на її сільськогосподарську продуктивність. Землі сільськогосподарського призначення становлять понад 41 млн га, або 70% території країни. У 2021 році на сільськогосподарський сектор України припадало приблизно 11% валового внутрішнього продукту країни, 40% експорту та 17% офіційно працевлаштованої робочої сили. У 1992–2020 роках обсяг виробництва зернових культур в Україні збільшився майже вдвічі, а експорт зріс у 43,2 рази, завдяки чому Україна стала одним з основним гравців у сільськогосподарському секторі (Держстат, 2022). У 2022 році внесок України становив 10% світового експорту пшениці та 50% світового експорту соняшникової олії (ФАОСТАТ, 2022). Сільське господарство також було важливим джерелом засобів існування для близько 12 млн українців, які до війни проживали у сільській місцевості.

Війна з Росією спричинила значні збитки та істотно вплинуло на сільськогосподарський сектор. У 2022 році в секторі спостерігалось зниження загального обсягу виробництва на 30% з прогнозованим подальшим скороченням посівних площ на 25% у 2023 році (порівняно з 2021 роком). Обсяг виробництва продукції тваринництва знизився на 10%. На сектор також вплинули обстріли енергетичної інфраструктури, що призвели до скорочення обсягу виробництва майже на 12%. Прямі збитки включають пошкодження машин і знищення обладнання, вилучення готової продукції та завдання шкоди сховищам, скорочення поголів'я сільськогосподарських тварин, завдання шкоди багаторічним насадженням, таким як фруктові сади, а також знищення та крадіжку ресурсів, включаючи агрохімікати та паливо. Найбільше постраждали фізична інфраструктура та землі в областях на сході та півдні, де відбуваються основні воєнні дії.

План Відновлення України та інші документи передбачають три етапи повоєнного відновлення продовольчих систем. Перший етап, 2022 р., був спрямований на збереження економічного потенціалу агропромислового комплексу в результаті здійснення наступних заходів: 1) забезпечення продовольчої безпеки шляхом скасування окремих податків, спрощеного регулювання, фінансової підтримки агробізнесу та 2) створення нових маршрутів постачання, збільшення експорту та оптимізація внутрішньої логістики.

Метою другого етапу (2023-2025 роки) є відновлення економічного потенціалу агропромислового комплексу до довоєнного рівня та залучення інвестицій у сільське господарство, зокрема, в інфраструктуру. Цей етап передбачає різноманітні механізми стимулювання приватних інвестицій, збереження купівельної спроможності населення шляхом зниження ставки ПДВ на продукти харчування, «детінізацію» сільськогосподарського виробництва (виведення з тіньового сектора тіньової економіки виробництва продуктів харчування та реєстрація всіх виробників як операторів ринку), розвиток системи кооперації та диверсифікація матеріально-технічного забезпечення та проведення рекультивативації земель.

На третьому етапі (2026-2032 рр.) передбачається здійснення заходів, спрямованих на підвищення економічної ефективності агробізнесу, диверсифікацію експортних ризиків та радикальне підвищення ефективності землекористування. Він включає наступні заходи: стимулювання переробки сільськогосподарської сировини (насамперед зерна та олійних культур), будівництво насіннесвих заводів, підтримка внутрішнього виробництва сільськогосподарської техніки та обладнання, розвиток перевезень річкою Дунай для доступу до ринків Європи, підтримку органічного сільського господарства, виконання вимог Зеленої угоди ЄС, приведення української аграрної політики у відповідність до положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною.

Відновлення та стабілізація продовольчих систем України відбувається як з внутрішніх так і зовнішніх джерел за різними напрямками, за участю урядових та міжнародних організацій, самого агропродовольчого бізнесу, фермерських, селянських господарств та ін.

Важливим напрямом підтримки продовольчих систем України є діяльність Продовольчої та сільськогосподарської організації ФАО ООН (*Food and Agriculture Organization, FAO*). У діяльності ФАО можна виділити п'ять пріоритетних напрямів: 1) сприяти знищенню голоду, боротися з відсутністю продовольчої безпеки та недоїданням; 2) підвищувати продуктивність та стабільність розвитку сільського господарства, лісівництва та рибальства; 3) скорочувати злиденність у сільських районах; 4) надавати допомогу у створенні безпечних та ефективних агропродовольчих систем, підтримка дрібних виробників; 5) підвищувати стійкість сільськогосподарських систем перед загрозами та кризами (стихійні лиха, антропогенні катастрофи). За час свого існування ФАО запустила велику кількість програм та проєктів, які відповідають заявленим пріоритетам.

Україна плідно співпрацює з ФАО – організацією, місією якої є боротьба з голодом по всьому світу. Однак через війну, розв'язану росією, допомога потрібна сьогодні Україні. ФАО надає її, зокрема, реалізуючи спільно з урядом програми підтримки українських аграріїв. Ухвалення Угоди та створення в Україні офісу ФАО дозволяє підняти співробітництво на значно вищий рівень. Це стосується також програм підтримки сільгоспвиробника і надання гуманітарної допомоги українцям, що опинилися у складних життєвих обставинах. Розширюється більш тісна координація в питаннях зернового експорту. Україна й надалі допомагатиме країнам, де гостро стоїть питання продовольства. У перспективі співробітництво сприятиме зростанню українського експорту та досягненню головної мети – створенню експортоорієнтованої економіки з високою доданою вартістю.

Взаємодія з організацією здійснюється відповідно до Рамкової програми співробітництва Україна – ФАО. Впроваджені в її рамках проєкти зробили вагомий внесок у формування політики розвитку сільського господарства та сільських територій України, нарощування потенціалу національної системи фітосанітарної сертифікації, надання сільськогосподарських дорадчих послуг, покращення доступу до експортних ринків, розвиток сільськогосподарських кооперативів, а також удосконалення системи якості і безпечності продукції.

Робота організації в Україні здійснюється за трьома пріоритетними напрямками, через реалізацію низки проєктів технічного співробітництва:

- збереження і раціональне використання **природних ресурсів (сільгоспземель, лісів та водойм)**;

- удосконалення політики і програм у галузі **розвитку сільського господарства** та сільських територій з урахуванням ролі України в забезпеченні регіональної та глобальної продовольчої безпеки;

- розвиток і **посилення виробничо-збутових ланцюгів**.

З початком широкомасштабного вторгнення Росії Продовольча та сільськогосподарська організація ФАО ООН оновила **План швидкого реагування в Україні** з метою допомоги дрібним українським фермерам та середнім виробникам, надала екстрену сільськогосподарську допомогу (насінневий матеріал, багатоцільову грошову допомогу) 80 тисячам осіб в 13 областях України.

За фінансової підтримки, **ФАО спільно з Урядом України реалізує Стратегію щодо підтримки зберігання зерна**, метою якої є допомога фермерам тимчасовими засобами для зберігання врожаю та підтримка на високому рівні експортного потенціалу України. Стратегія передбачає постачання українським аграріям рукавів для зберігання зерна, обладнання для навантаження та розвантаження, а також модульних зерносховищ.

Україна є членом більшості технічних комітетів та статутних комісій ФАО (комітетів з сільського господарства, з проблем сировинних ринків, лісівництва, Фітосанітарної комісії, Комісії генетичних ресурсів, Комісії «Кодекс Аліментаріус» та ін.), стороною низки конвенцій. Це обумовлює важливість системної участі представників органів державної влади,

асоціацій, експертів та українських фахівців у їхній діяльності. У 2021 р. Україна набула членство у Комітеті з всесвітньої продовольчої безпеки, що стало міжнародною платформою для інклюзивного міжурядового діалогу з ключових питань продовольчої безпеки та харчування.

Продовольчі системи України підтримує і Всесвітня продовольча програма (ВПП) яка є найбільшою гуманітарною установою, що займається проблемами голоду у світі і сприяє забезпеченню продовольчої безпеки. ВПП підтримує національні та регіональні зусилля щодо забезпечення продовольчої безпеки, у тому числі для найбідніших і найуразливіших дітей, жінок і чоловіків. Для досягнення цієї мети програма працює з різними партнерами, такими як уряди, установи ООН, неурядові та міжнародні організації, громадянське суспільство і приватний сектор. За свої зусилля у боротьбі з голодом, за внесок у покращення умов для миру в районах, що постраждали від конфліктів, а також за діяльність щодо запобігання використанню голоду як зброї під час війни і конфліктів у 2020 році Всесвітня продовольча програма ООН стала лауреатом Нобелівської премії миру.

У рамках взаємодії з ВПП існують можливості для більш активної зовнішньоекономічної діяльності України і нарощування експортної діяльності українських компаній-виробників. Значний потенціал має участь українських компаній у тендерах із закупівлі товарів для потреб міжнародних гуманітарних проектів ВПП, яка щороку закуповує різних товарів та послуг, передусім продовольства на суму до 4 млрд.дол. США в рамках електронної системи «Глобальний ринок ООН».

План швидкого реагування ФАО для України на 2023 рік, окреслив три основні напрямки діяльності, з фінансуванням понад 200 млн доларів США. Заходи включали:

- **відновлення продовольчої безпеки та забезпечення продовольчої незалежності** для півмільйона сільських домогосподарств уздовж лінії фронту та районах, що зазнали значного впливу, через надання насіння, кормів та грошової допомоги;

- **відновлення критично важливих продовольчих ланцюжків доданої вартості** через надання дизельних та газових генераторів, насіння пшениці, ячменю, вівса та гороху, тимчасових та довгострокових модульних зерносховищ та забезпечення інших потреб;

- **посилення критично важливих елементів агропродовольчої системи** через зміцнення потенціалу у галузі тестування та сертифікації альтернативних маршрутів експорту зерна, відновлення ветеринарних служб, партнерство зі спеціалізованими організаціями для сприяння знешкодженню вибухонебезпечних предметів на сільськогосподарських угіддях та проведення оцінки збитків та втрат.

План діяльності ФАО ООН в Україні на 2024 рік передбачає збільшення обсягів діяльності за цими напрямками у різних формах – від узагальнення інновацій, статистики та навчання до надання фінансової та технічної допомоги у критичних точках та елементах продовольчих систем.

На підставі оцінки експертами ФАО сучасного стану продовольчих систем (ланцюга виробництва та постачання харчових продуктів) України можна зробити наступні висновки, на основі яких формувати стратегію розвитку секторів і галузей виробництва, переробки та торгівлі харчовими продуктами для страхування ризиків та протидії потенційним загрозам.

Значні стратегічні переваги України завдяки своїм природним ресурсам, географічному розташуванню та якості людського капіталу можуть стати основою для швидкого економічного зростання в агропродовольчому секторі. Місією цільових програм повоєнного відновлення та сталого розвитку продовольчих систем має бути створення можливостей для забезпечення належного рівня добробуту, самозабезпечення, продовольчої безпеки та здорового харчування громадян України за допомогою інноваційного випереджального економічного зростання агропродовольчого ланцюга. Україна може стати центром продовольчої безпеки, світовим лідером у постачанні продуктів харчування з високою доданою вартістю.

Стратегічні цілі повоєнного відновлення та сталого розвитку продовольчих систем України доцільно спрямувати на вирішення наступних завдань:

- забезпечення якісної інфраструктури (земля, іригаційні системи, фінанси, освіта і наука, транспорт, складські приміщення);
- забезпечення виробників харчових продуктів (достатніми та доступними) матеріально-технічними ресурсами;
- збалансування виробництва високо- та низькомаржинальних продуктів для підвищення прибутковості секторів агропродовольчого ланцюга;
- сприяння розвитку та повноцінному функціонуванню переробки агросировини, оптимізація збуту продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- забезпечення взаємовигідної торгівлі з країнами світу та досягнення розширення доступу до зовнішніх ринків;
- підвищення конкурентоспроможності українських товарів і послуг, створення позитивного іміджу України та забезпечення присутності українських виробників на міжнародних ринках;
- проведення збалансованої імпоротної політики щодо продовольства, стимулюючи переважно інвестиційний, а не споживчий імпорт;
- створення конкурентоспроможної креативної економіки для збалансованого розвитку та просування українських харчових брендів на міжнародних ринках;
- стимулювання розвитку підприємницької культури та компетенцій в агропромисловому комплексі;
- стимулювання інновацій у секторах агропродовольчого ланцюга, інтеграція науки, освіти та бізнесу.

СТРАТЕГІЯ РОБОТИ ВІТЧИЗНЯНОГО АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО АГРАРНОГО І БІОЕНЕРГЕТИЧНОГО РИНКІВ

М.Д. Безуглий, д-р с.-г. наук, проф., академік НААН (ДБТУ, Харків)

Обґрунтовано, що виробництво зернових олійних, олійних та бобових культур залишатиметься головним сировинним ресурсом агропродовольчого комплексу (АПК) України і після війни. Відзначено, що показники попередньої програми «Зерно України – 80» (Безуглий М.Д. і співавт., 2010, 2011) досягнуті у 2020-2021 рр. Оцінений потенціал сільського господарства нашої держави на 7-річний період після перемоги у 100 млн.т. зернових і 30 млн.т. олійних і бобових культур. У той же час відзначено серйозне відставання у тваринництві, за винятком птахівництва. Молочне скотарство, свинарство і інші напрями цієї галузі не забезпечують навіть мінімальні норми харчування українців продуктами тваринного походження. Намічені 5 основних напрямів продовольчих систем, які повинні стати основою аграрної політики України на перші 7 післявоєнних років (рис. 1).

Рис. 1. Основні стратегічні напрями розвитку агропродовольчого комплексу України